

5. Грейвс Р. Мифы Древней Греции англ. Под ред. и с послесл. А.А. Тахо-Годи. – М.: Прогресс, 1992. – 624 с.
6. Грейвс Р. Собрание сочинений: В 5 т. Т. 3 / Пер. с англ. Т. Печурко; Коммент. А. Николаевской. – М.: ТЕРРА – Книжный клуб, 1998. – 384 с.
7. Graves R., «The Greek Myths» Edinburgh, Penguin Books., 1957. – 370 p.
8. Graves R., «Poems Selected by Himself». – Edinburgh., Penguin Books., 1966. – 222 p.
9. Западное литературоведение XX века: Энциклопедия. – М.: Intrada, 2004. – 560 с.
10. Козлов А.С. Мифологическое направление в литературоведении США. – М.: «Высшая школа», 1984. – 175 с.
11. Козлов А.С. Литературоведение Англии и США XX века». – Симферополь, 1994. – 256 с.
12. Rosenberge D. and Baker S “Mythology and You” “Classical Mythology and Its. Relevanse to today’s World”. “National Textbook Company», 1981.
13. Сидорова с.Ю. «Память мифа и фольклора – тайна преображения» // Вестник Московского университета. – №1. – 2003. – 156 с.
14. Chase R. Quest for Myth. – Baton Ronge. – 1949.
15. Фадеева Т.М. Крым в сакральном мире: История, символы, легенды. – Симферополь: Бизнес-Информ, 2003. – 304 с.
16. Фролов Б.А. По следам одного числа. // Сквозь века. – М.; Знание, 1986. – С. 221–238.

Кіркowska І.С.

СИНКРЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЗНАКУ РЕСТРИКЦІЇ *NE...QUE* У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ В КОНТЕКСТІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПСИХОСИСТЕМАТИКИ Г. ГІЙОМА

Синкретичність, як невід’ємна властивість мови і така, що здатна поєднувати в собі споріднені ознаки мовних одиниць на всіх рівнях організації мовної системи, довгий час вивчалась як граматична ознака на певному мовному рівні: фонологічному, морфологічному або синтаксичному (Б. де Куртене, Ф. де Соссюр, В.Г. Гак, С.А. Реферовська, А.К. Васильєва, R.L. Wagner, M. Grevisse). За всієї різноманітності наукових досліджень у цій галузі системно-компонентний аналіз цього явища між граматичними та логічними категоріями відсутній.

Мета проведеного дослідження полягає у вивченні структурних та системнозумовлених особливостей знаку категорії рестрикції, вираженої у французькій мові зворотом *ne...que*; умовам її формування з точки зору “позиційної лінгвістики” Г. Гійома порівняно з граматичними категоріями заперечення/ствердження. Преметом напрацьованих спостережень щодо природи знаку рестрикції *ne...que* є наявність спільних ознак психомеханічного процесу її формування разом з опозитивними граматичними категоріями ствердження/заперечення, часовими формами минулого/майбутнього, а також із системою французького артикля, що відбивають опозитивні поняття частковості/загальності. Основними завданнями статті є: 1) вивчення психомеханічного процесу утворення знаку рестрикції *ne...que* в системі французької мови з точки зору “позиційної лінгвістики” Г. Гійома; 2) виявлення синкретичного значення категорії рестрикції в системі французької мови.

Актуальність статті зумовлена тим, що в останні десятиріччя різко зріс інтерес до висвітлення вже відомих лінгвістичних явищ, у нашому випадку категорії рестрикції, з позицій сучасних лінгвістичних досліджень, що беруть за основу не дихотомію мови та мовлення, а трином: мислення та мова, що інтегруються в мовленні.

Як відомо, поняття *синкретизму* властиве мові як системі (усім мовним рівням) через поєднання в ній аналогій та аномалій. Синкретизм передбачає певне поєднання у процесі розвитку мови в одній формі функціонально розбіжних граматичних категорій, це явище пронизує всі рівні мови [17, с.540]. Але для того, щоб наочно розглянути і відтворити механізм виникнення явища синкретизму в мовній системі, необхідно розглянути “народження” певної мовної одиниці через дію людської свідомості. Очевидно, що будь-який рух має тимчасове вимірювання і для будь-якого руху потрібен певний час. Г. Гійом якось відзначив, що так само, як і для ходи, для мислення необхідний час [16, с.40]. Розглядаючи взаємну каузацію мови і мислення, Г. Гійом уперше формулює і вводить у науковий обіг поняття «оперативного часу» для позначення певного темпорального простору становлення граматичних і лексичних форм. Оперативний час складає матеріальний субстрат взаємодії мови і мовлення в мовленнєвій діяльності. У просторі оперативного часу розгортаються ментальні (психічні) операції формування мовної одиниці (слова) [4, с.192]. *Оперативний час* є матеріальним субстратом взаємодії мовних і мовленнєвих значень. Оперативний час здійснює проєкцію процесу формування поняття в мисленні мовців, що сформувалося і розвивалося в різномірних і глибоких вимірах, на виміри однорідні і площинні при аналітичному відтворенні за методикою позиційної лінгвістики. Операція закінчується результатом, який відтворює оперативну систему, роблячи її миттєвий зріз. Тут і проходить межа між історичним та оперативним часом [4, с.124]. Говорячи про тимчасову характеристику мови, мовлення і мовленнєвої діяльності, ряд учених, сам Г. Гійом, Б. Потье та інші, уживають терміни «синхронія» і «діахронія». Однак ці терміни неточно передають ідею тимчасового сприйняття мови в психосистематиці. Р. Вален (1971) пропонує наступне уточнення місця оперативного часу в плинні часу взагалі (космічного), часу формування людської мови (глюкогенічного) і часу мовлення (праксеногенічного):

СИНКРЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЗНАКУ РЕСТРИКЦІЇ *NE...QUE* У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ В КОНТЕКСТІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПСИХОСИСТЕМАТИКИ Г. ГІЙОМА

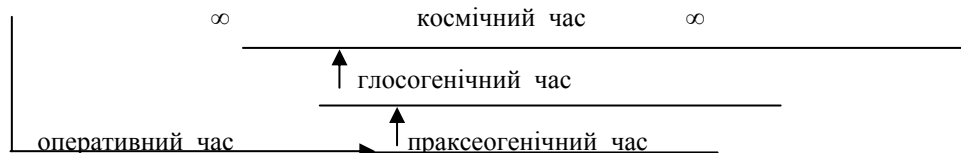

Рис.1. Схема побудови оперативного часу

Оперативний час входить до складу праксеогонічного як мікро-час у макро-час [9, с.20]. Оперативний час є частиною дискурсивного і нескінченного (космічного) часу. Він являє собою мить, яку неможливо виміряти і яка має місце в моменті попередньої актуалізації будь-якого слова, яке ми вводимо в мовлення. Це певна програма, за якою “розкручується” побудова слова [4, с.181;15, с.11;16, с.39-40]. Якщо погодитися з існуванням темпорального субстрату становлення форм мови і мовлення, який лежить в основі теорії психосистематики мови і який полягає в русі думки від загального до часткового і навпаки з її перехопленнями, то можна стверджувати, що на цьому русі будується вся архітектура мовленнєвої діяльності [8, с.203]. І тоді, очевидно, необхідно розмежувати оперативний час цих двох об’єктів лінгвістичної реальності. Ідеться про різні конструктивні операції, з одного боку, у мові, а з іншого – у мовленні. Перша торкається потенційно значущих одиниць, а друга реалізованих [16, с.293;13, с.71]. Оперативний час дискурсу (праксеогенезу) є субстрат взаємодії мовних і мовленнєвих значень.

З точки зору сучасного бачення каузативу мови і мислення, теорія Г. Гійома є когнітивною, оскільки, з одного боку, самі концепти (у нашому випадку обмеження), як окремі одиниці свідомості, виявляються продуктами ментальної, мисленнєвої, когнітивної діяльності, а з іншого боку, в аналізі цих одиниць та об’єднань (структур значення), що утворюються ними, використовується методика співвіднесення цих одиниць і структур з мовними формами, що склалася в галузі когнітивної науки і спрямована на їх виявлення за допомогою мови і через мовлення [7, с.253]. У зв’язку з цим є необхідним розглянути методику *позиційної лінгвістики*.

Суть позиційної лінгвістики як певної методики полягає в поданні мовного явища у його розгортанні за горизонталлю і в аналізі цього явища за допомогою поперечних перетинів подовжного розгортання (*saisies*), як це робить саме мислення. Методика позиційної лінгвістики, що являє собою аналітично поступальний розвиток думки, показує відповідне розташування кожного компонента в полі мовної системи подібно до розташування, наприклад, компонентів у системі числення в міру збільшення їх об’єму. Застосування цієї методики на практиці полягає у векторному поданні якого-небудь мовного явища, тобто у відображенні динамізму явища у вигляді векторного кінетизму, суть якого потім досліджується за допомогою послідовного ряду його поперечних перетинів [4, с.53]. Поняття *вектор*, використане Г. Гійомом, передбачає, що векторний рух здійснюється між загальним і частковим багато – мало, добре – погано, широко – вузько, тобто значення руху – у певному напрямі. Використовуючи поняття подвійного кінетизму руху думки – від загального до часткового і від часткового до загального – Г. Гійом вивчає не тільки граматичні категорії, але й лексику. Надамо аналітичну схему Г. Гійома, що використовується для позначення такого руху, де U відповідає загальному, а S – частковому [12, с.44].

$$U \rightarrow S \leftarrow U$$

Градуальний рух, його поступовість, перехоплення, які фіксують об’єм поняття, його розтягнутість, Г. Гійом уточнює за допомогою поняття *тензор* (*tenseur*) і розтягнення, натягнення (*tension*). Зупинки або перехоплення думки в мові здійснюються за бажанням мовця. Операція конструювання слова отримує представлення у вигляді двочастинного вектора, або бінарного тензора. На ділянці руху від широкого до вузького /перший *тензор*/ знаходиться лексигенез, або народження лексичного значення слова, а на ділянці руху від вузького до широкого /другий *тензор*/ - морфогенез, тобто народження граматичного значення слова [10, с.12].

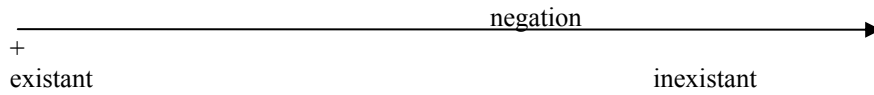
Очевидно, що позиція граматичного або лексичного компонента в полі мовної системи визначається передусім об’ємом його значення, яке при внутрішній роботі думки (її психомеханізмів) фіксується в мові. Характерно, що подані в системі деякі поняттєві значення можуть суміщати опозитивні семантими, такі як ствердження-заперечення, будучи по суті синкретичними в мові, наприклад:

Cette femme propre et tranquille et cet homme fatigué mais gaillard ne seront jamais seuls [21, с.49].

Поданий приклад містить імпліцитне позитивне твердження *Ils seront toujours ensemble*.

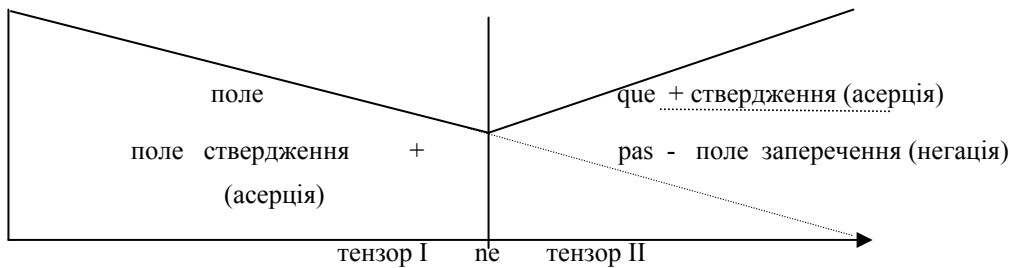
Однак між композиційно, здавалося б, тотожним значенням презенса і рестрикції в мові принципові відмінності існують у мовленні. Яких значень набуває граматична категорія рестрикції в мовній і мовленнєвій системах?

Одна з причин, що породжує відмінність між структурою мови і її реалізацією, - це активізація в мовленні під впливом численних чинників прихованих потенційних можливостей одиниць мовної системи. Поле функціонально рівнозначних, але різнорівневих елементів у мовній системі представляє одну з форм організації одиниць граматики мови. Якщо уявити рух людської думки під чам формування категорій ствердження і заперечення, то ця думка матиме вигляд прямого руху від існуючого до неіснуючого. Знакова система мови, що має у своєму арсеналі знак вираження заперечення *ne...pas*, є маркованою формою, а ствердження, у свою чергу, позбавлене рівноцінної форми. Крім того, у мовній системі заперечення є кінцевим етапом руху думки від наявного (загального) до ненаявного (часткового) [12, с.133;18, с.281]. Проілюструємо роботу механізму руху думки на прикладі категорій ствердження і заперечення:

Рис.2. Рух думки від загального (існуючого) до часткового (неіснуючого) під час формування категорії заперечення

Ментальний кінетизм обмеження, що фіксується засобами системи мови, виглядатиме зовсім інакше в тому випадку, якщо кінцевою метою мовця є не ідея заперечення, а ідея обмеження. Рух людської думки буде рухатися в тому ж напрямі, однак формування негативної ідеї припиняється, і замість очікуваного слова *pas* – знаку розвитку заперечення, який мав відтворити завершення процесу негативації, з'являється елемент *que*, який фактично розділяє негативне поле і позитивне. У векторній динаміці *ne* представляє знак розвитку негативної ідеї, що йде до ідеї позитивної. Так, формування негативної ідеї уривається, і це позначено спеціальним елементом *que*, який не тільки лімітує цей розвиток, але й здатний надати йому зворотнього напрямку, але при цьому тільки в полі заперечення. Частка *que*, яка відкриває тензор 2, виключає, таким чином, ідею заперечення. Графічно це може бути виражене таким чином [14, с.205]:

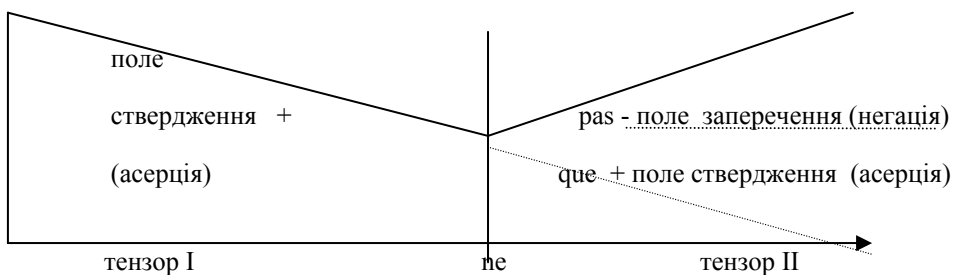
Рис.3. Психомеханічний процес утворення категорії рестрикції

Так, на лінії: *existant* $\rightarrow$ *inexistant*, що відтворює відповідні операції позитивації і негативації, одна з мисленевих зупинок (перехоплень) позначена часткою *que*, яка маркірує припинення операції формування процесу негативації, зберігаючи, тим самим, певну ділянку позитивного поля у сфері потенційного. Кінетизм ментального розвитку ідеї заперечення не доходить до свого логічного завершення, як за наявності *pas*. Слово *que*, передаючи ідею обмеження заперечення, водночас означає часткове ствердження. Отже, унаслідок припинення ментальної операції негативації, рестрикція включає семи заперечення і ствердження і тим самим набуває синкретичного значення, що виражається формою *ne...que* у системі мови. Будучи такою і позиційно розташовуючись на периферії поля заперечення і ствердження, рестрикція, що формально виражається за допомогою звороту *ne...que*, фактично виконує в позиційному плані структуротвірну функцію для опозиційних форм заперечення/ствердження. Опозиційні форми, які прийняті мовною системою за повної відповідності їх знакових означальних та означувальних, потенційно можуть бути в мові багатозначні, наприклад, форми заперечення у їх первинних і вторинних функціях [5, с.25;6, с.26]. Пор.:

Il n'est pas un élève, il est ouvrier.

Або: *Il n'est pas un élève, il est un vrai spécialiste.*

У мовній системі можна подати і зворотній рух думки, який би привів до заперечення самої рестрикції і утворення контамінованої форми *ne...pas que*. Графічно це може бути виражене таким чином:

Рис.4. Психомеханічний процес утворення заперечення категорії рестрикції

Таким чином, у мовній системі рестрикція і заперечення рестрикції, як певні операції розгортання думки, маркіровані формами *ne...que* і *ne...pas que*, що є своєрідними знаками, наприклад:

Le FIS n'a qu'un credo: le pouvoir, de n'importe quelle façon [19, с.127].

Son visage intact ne portait les marques ni de sa maladie brutale ni des épreuves qui l'avaient durement frappée. Parfois j'oubliais qu'elle n'était pas qu'un visage [20, с.18].

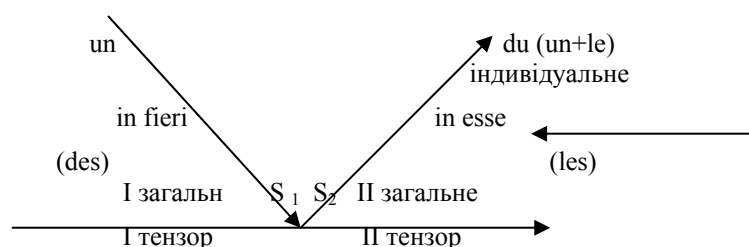
Ш. Баллі відносить останні до фракціонованих конструкцій-знаків, коли «розподіл власне означувального між кількома псевдоозначувальними [...] має значення тільки у їх сукупності» [1, с.161]. Фракційні знаки, про які йде мова, «викликають неминучу внутрішню опозицію» [1, с.152] і, по суті, суміщають у мовній системі позиційні значення, частина яких експлікована в мовленнєвому вживанні, а частина залишається імпліцитною. При цьому імпліцитна частина мотивована експлікатурою відповідного знаку *ne*. Наяв-

СИНКРЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЗНАКУ РЕСТРИКЦІЇ *NE...QUE* У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ В КОНТЕКСТІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПСИХОСИСТЕМАТИКИ Г. ГІЙОМА

ність імпліцитної частини зумовлена системою, а не виникає тільки в дискурсі. Тому мова може йти про конвенціональну імплікатуру, що, як і сам знак рестрикції *ne...que*, відноситься до сфери прагматики висловлювання, будучи її оператором. Синкретичність значення рестрикції, її структурнотвірну позиційну роль у мовній системі подібні, наприклад, до синкретичного значення презенса індикатива і значення партитивного артикля.

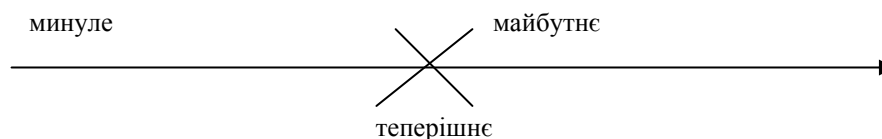
Процес *актуалізації*, уведений Ш. Баллі, лежить в основі граматичної теорії Г. Гійома, згідно з якою в процесі породження мовлення людська думка, як уже зазначалося раніше, рухається від універсального (загального) до одиничного і навпаки, тобто відбувається актуалізація віртуальних понять, що знаходяться у свідомості мовця. Іншими словами, актуалізація здійснюється за умов переходу мови в мовлення. Г. Гійом розрізняє три ступені актуалізації: нульовий ступінь (неактуалізоване поняття, річ або дія в потенції, *in posse*), проміжний ступінь (об'єкт у становленні, *in fieri*) і повну актуалізацію ідей (у бутті, *in esse*). Кожному рівню глотогенезу відповідають певні граматичні форми, наприклад, у процесі актуалізації і становлення форм дієслова: *In posse* = відсутність артикля = неособові форми; *In fieri* = невизначений артикль = *subjonctif*; *In esse* = визначений артикль = індикатив.

Залежно від міри уточнення предмета і дії у свідомості мовця, він уживає ту або іншу граматичну форму [3, с.17-18]. Згідно з цією теорією, віртуальне ім'я (*nom en puissance*) завдяки артиклю перетворюється на актуалізоване (*nom en effet*), що показує, яка частина об'єктів певного класу відбивається в акті мовлення. Артикль відображає два загальні рухи думки: індивідуалізований (*I, tension particularisante*) і узагальнювальний (*II, tension generalisante*). Уживання тієї або іншої форми артикля залежить від того, у якому пункті відбувається перехоплення цього руху думки. Партитивний же артикль (*du*) об'єднує в собі, на думку Г. Гійома, елементи означеного артикля (*le*) і неозначеного (*un*), показує завдяки прийменнику *de* зворотний рух думки від загального до часткового [3, с.168]. Подамо форми французького артикля у вигляді бінарного тензора:

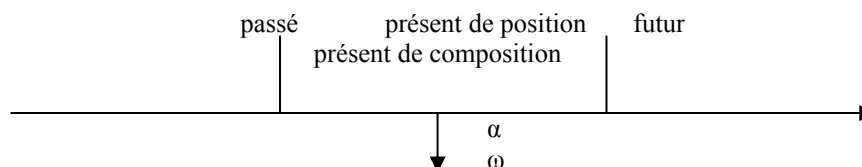
Рис.5. Психомеханічний процес утворення французького артикля

На основі механізму зіставлення протилежних понять думка створила поняття «Часу» (нескінченність) і «Простору» (скінченність), представлені в мові дієсловом та ім'ям. Г. Гійом також подав часові форми французької мови, виходячи з трьох етапів актуалізації дієслова. Зважаючи на те, що час іде в напрямі від минулого до майбутнього, точкою відліку, що розділяє минуле і майбутнє, є теперішній час, відтак утвориться три часових плани. Подамо схему розташування часових форм за методикою «позиційної лінгвістики»:

Рис.6. Процес розгортання часових форм в просторі від минулого до майбутнього

На думку Г. Гійома, *Présent* має подвійний сепаративний ефект (*la double action séparative du présent*). Перший (*présent de position*) представляє собою розділення часу на два плани – план минулого і план майбутнього, між якими він розташовується. Другий (*présent de composition*) полягає в тому, що теперішній час включає в себе частку від минулого до майбутнього. Ці дві частки Г. Гійом назвав *хронотипами*. У цьому випадку актуалізація, *хроногенез*, відбувається згори вниз, за лінією конкретизації поняття, унаслідок же кінетизму, у теперішньому часі частка майбутнього часу α переходить у частку минулого часу ω [12, с.210]. Схематично це має такий вигляд:

Рис.7. Розташування часових форм у просторі хроногенезу за Г. Гійомом

З огляду на те, що презенс індикатива містить два хронотипа – минулого і майбутнього, значення цієї часової форми можна розглядати як синкретичне.

Виходячи з принципів теорії психосистематики Г. Гійома, можемо дійти висновку про те, що фундаме-

нтом всіх мисленнєвих операцій побудови мови є операція генералізації (від меншого до більшого) – партикуляризації (від більшого до меншого). Ці дві опозиційні операції здатні відображати такі відношення, як: аналіз, синтез, негативація/позитивація, частковість/загальність, минуле/майбутнє та інші. Залишаючись на засадах “позиційної лінгвістики” теорії психосистематики, можемо стверджувати, що подібно до того, як партитивний артикль включає в себе значення означеного і неозначеного артиклів, теперішній час – частку минулого і майбутнього часів, обмеження, у свою чергу, частку заперечення і ствердження. Рестрикція, що виражена у французькій мові знаком *ne...que*, як партитивний артикль і теперішній час (*present II, present de position*) виконує розділову (сепаративну) функцію. Проте в мовленні це синкретичне значення виявляється неоднаково. Якщо презенс означає план майбутнього або план минулого стосовно моменту мовлення мовця, то рестрикція завжди суміщає семи ствердження і заперечення.

Практичні результати і теоретичні здобутки дослідження, на нашу думку, відкривають широкі перспективи для подальшого вивчення синкретичних проявів мови. Зокрема, заслуговує на увагу подальше дослідження аргументативних та оцінювальних властивостей випадків вживання категорії рестрикції у сучасній французькій мові.

Джерела та література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка – М.: Иностранная литература, 1955. – 416 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психологические исследования. – М.-Л.: Соцэкгиз, 1934. – 324 с.
3. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. – М.: Добросвет, 2000. – 832 с.
4. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики // Общ.ред., послесловие и коммент. Л.М. Скредлиной. – М.: Прогресс, 1992. – 224 с.
5. Кірковська І.С. Значення і значущість обмежувального звороту *ne...que* у французькій мовній системі // Мат. Першої Всеукр. наук. конф. романістів: Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 24–26.
6. Кирковская И.С. Интерпретация рестрикции в «позиционной лингвистике» Г. Гийома: позиционное и композиционное значение // Мат. Междунар. науч. конф.: Единство системного и функционального анализа языковых единиц. – Белгород: БелГУ, 2006. Вип.9 – Ч.І. – С. 23–26.
7. Кубрякова Е.С. Язык и знание: на пути получения знания о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Российская академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Минкин Л.М., Пономарёва Л.В. Лингвистическая концепция Г. Гийома: мыслительный субстрат языка и речи / Матеріали Х Міжнародної конференції “Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур”. – Дніпропетровськ: “Пороги”, 2004. – С.201–203.
9. Скредлина Л.М. Систематика языка и речевой деятельности. – Ленинград: Изд-во Ленинградского пед.института им. А.И. Герцена, 1980. – 37 с.
10. Скредлина Л.М. Рекомендации к спецсеминару по системе языка и речевой деятельности. – Архангельск: Изд-во Архангельского университета им. Ломоносова, 1986. – 68 с.
11. Соссюр Ф. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс 1977. – 694 с.
12. Guillaume G. Langue et la science du langage. – Paris: Librairie A.-G. Nizet, Québec: Presses de l’Université Lavale, 1969. – 226 p.
13. Guillaume G. Grammaire particulière du français et grammaire générale / G. Guillaume // Leçons de linguistique de Gustave Guillaume publiées par Roch Valin. – 1948–1949.
14. Moignet G. Systématique de la langue française. – P., 1981. – 346 p.
15. Valette M. Enonciation et cognition: deux termes in absentia pour des notions omniprésentes dans l’oeuvre de Guillaume. // Le français moderne. – 2003. №1. – P.6-25.
16. Valin R. Introduction 9-67. // Leçons de linguistique de G. Guillaume 1948-49 Série A. Structure sémiologique et structure psychique de la langue française. – Québec: Les Presses de l’Université Lavale, Paris: Librairie C.Klincksieck, 1971. – P.11–24.
17. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К, 2006. – 716 с.
18. Boone A., Joly A. Dictionnaire terminologique de la systématique du langage. – P.: L’Harmattan, 1996. – 443 p.
19. Boudjedra R. FIS de la haine – P.: Denoël, 1992. – 135 p.
20. Chaix M. Les silences ou la vie d’une femme. – P.: Editions du seuil, 1976. – 154 p.
21. Stil A. Dieu est un enfant. – M.: Radougat, 1982. – 122 p.